

Աշխարհագրություն

УДК 911.3001

ՍԵՐՎԻՍԸ ՈՐՊԵՍ ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ԿՅԱՆՔԻ ՏԱՐԱԾՔԱՅԻՆ
ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՄԱՆ ԳՈՐԾՈՆ

Ա. Ռ. ԱՎԱԳՅԱՆ *

ԵՊՀ սերվիսի ամբիոն, Հայաստան

Նոոսֆերայի գաղափարի վրա մշակված սերվիսի գիտական մեխանիզմը իր տարբերակված մոտեցումների միջոցով պայմաններ է ստեղծում օլկումենայի հասարակական կյանքի տարածքային կառուցվածքները վերակառուցելու և ավելի կայուն դարձնելու համար, վայրի բնության մեջ «սերվիսային օջախների» միջոցով ստեղծելու հասարակական կյանքի կայուն տարածքային համակարգեր: Այս խնդիրների լուծման համար սերվիսի գործունեության միջոցով անհրաժեշտ է օգտագործել հասարակական կյանքի տարածքային ձևերի ստեղծման և բարելավման գիտականորեն հիմնավորված մեխանիզմները:

Keywords: hypothesis, service, object, subject, humanization, complexity, human capital.

Խնդրի դրվածքը: Հասարակական կյանքի կազմակերպվածության ամենակատարյալ ձևը տարածքայինն է: Տարածքային համակարգերում՝ մարդկային ռեսուրսների համալիրային օգտագործման միջոցով կայուն մարդկային զարգացման գործընթացի իրագործումն է: Որպես իրագործման գործոն օգտագործվում է սերվիսի գործունեությունը: Սերվիսի գործունեության խնդիրը հասարակական կյանքի առկա տարածքային ձևերի կատարելագործման, նորաստեղծ ձևերի ստեղծման գիտական մեխանիզմի բացահայտման մեջ է:

Նոոսֆերայի գաղափարի վրա ստեղծված «սերվիսի օջախները», «սերվիսի կենտրոնները», զարգանալով վերածվում են հասարակական կյանքի կայուն տարածքային ձևերի: Առաջանում են այդ ձևերի ստեղծման տարբեր տեսամեթոդական մոտեցումներ՝ վարկածներ, որոնցից ամենաարդիականը և իրատեսականը սերվիսային գործունեության և հասարակական կյանքի տարածքային ձևերի ստեղծման տրամաբանական միասնության վարկածն է:

Տարածքաստեղծման վարկածը հանդես է գալիս երկու իմաստով: Առաջին դեպքում սերվիսային գործունեության շնորհիվ օլկումենիայի կառուցվածքային փոփոխություններն են, երկրորդ դեպքում վայրի բնության նոր մասերում հասարակական կյանքի ստեղծումն է:

* E-mail: aavagyan@ysu.am

Ընդհանրապես սերվիսը հին է այնքանով, որքան մարդկության պատմությունը: Նա իր տարածքաստեղծ դերն է կատարել բոլոր քաղաքակրթություններում, բոլոր ժամանակաշրջաններում: Սակայն ներկա քաղաքակրթությունում սերվիսի տարածքաստեղծ դերը բացառիկ է:

Մերվիսի տարածքաստեղծությունը՝ հասարակական կյանքի տարածքային ձևերի ստեղծումը տեղի է ունենում գլոբալ և ռեգիոնալ առումով:

Գլոբալ առումով սերվիսն օգնում է յուրացնելու նոր տարածքներ՝ ընդարձակում է օյկումենիայի տարածքը, խնդիրը հասարակական կյանքի նորաստեղծ շրջանների նպատակայնության անհրաժեշտության հիմնավորման մեջ է: Ռեգիոնալ առումով սերվիսը կարևոր դեր է կատարում հասարակական կյանքի մյուս երկու ավանդական ոլորտների արդյունաբերության և գյուղատնտեսության զարգացման որակական, քանակական, կառուցվածքային փոփոխության գործում: Տեղի է ունենում օյկումենիայի ներքին կառուցվածքի փոփոխություններ. սերվիսի գործունեությունն իր տարածքաստեղծ գործունեության սկզբունքներով, մոտեցումներով, մեթոդներով (ռազմավարությամբ) կարող է մշակվել նոոսֆերայի գաղափարի՝ վարկածի հենքի վրա:

Հնտազոոտության արդյունքների վերլուծությունը: Նոոսֆերայի գաղափարն առաջ է քաշվել Լե-Ռուայի կողմից, այնուհետև զարգացվել է Տեյնստ դե Շարդենի, Վ.Ի. Վերնադսկու, Ն.Ն. Մոնսելի և ուրիշների կողմից: Ըստ Տեյստ Դե Շարդենի «նոոսֆերան միասնական գիտակցություն է, որն ուղղված է մոլորակի հետագա էվոլյուցիոն կառավարմանը» [1]: Ն.Ն. Մոնսելը ենթադրում է, որ նոոսֆերան պահանջում է մեր ապրելակերպի արմատական վերակառուցումը գաղափարների և միատարրության փոփոխությունը [2]: Վ.Վ. Վերնադսկին նոոսֆերայի առաջացումը կապում է մարդկային հասարակության զարգացման հետ, ըստ որի կենսոլորտն աստիճանաբար վերածվում է նոոսֆերայի [3, 4]: Ի.Մ. Չաբելինի կարծիքով «նոոսֆերան կազմված է անսահման քանակությամբ գաղափարներից՝ գիտելիքներից, տեղեկություններից, մտածողությունից» [5]: Ավաժմաբանների կարծիքով «նոոսֆերան աստվածային գիտակցության և ոգու ազդեցության արդյունք է» [6]: Յու.Պ. Տրուսովը ընդհանրացված ձևով նոոսֆերան դիտարկում է որպես տիեզերքի կառուցվածքի առանձնահատուկ մաս, բնության սոցիալական գրավում [7]:

Նոոսֆերայի վարկածը բերում է տարածքի և հասարակության գիտակցական կառավարման գաղափարին, որի հենքի վրա անհրաժեշտ է կազմակերպել սերվիսային գործունեությունը նկատի ունենալով նրա հասարակական կյանքի կազմակերպման մեծ կարողությունը:

Խնդրի լուծման համար օգտագործվել են գիտականորեն հիմնավորված սկզբունքներ, մոտեցումներ, որոնց իրագործման համար խնդրի լուծումը պետք է դիտարկել սուբյեկտ–օբյեկտ, սուբյեկտ–սուբյեկտ փոխհարաբերությունների դաշտում: Փոխհարաբերություններ, որոնց աստիճանական զարգացումը բերում է սերվիսի տարածքաստեղծ գաղափարի հաստատման:

Սուբյեկտ– օբյեկտ, սուբյեկտ–սուբյեկտ փոխհարաբերությունները սերտորեն կապված են հասարակական կյանքի զարգացման երեք նախահինդուստրիալ, ինդուստրիալ և հետինդուստրիալ փուլերի հետ: Կա այն ընդհանուր գիտական գաղափարը, որ սուբյեկտ–օբյեկտ փոխհարաբերությանը բնորոշ է հասարակական կյանքի նախահինդուստրիալ և ինդուստրիալ, սուբյեկտ–սուբյեկտ փոխհարաբերությունը՝ հետինդուստրիալ փուլերին:

Նախաինդուստրիալ փուլում սուբյեկտ–օբյեկտ փոխհարաբերության հիմքում դրված է առողջ միտքը, փորձը, հիմնական տեխնոլոգիաները՝ անհատական ձեռներեցությունը և վարպետությունը, ինդուստրիալ փուլում սուբյեկտ–օբյեկտ փոխհարաբերության հիմքում՝ փորձաքննությունը և փորձարկումը, տնտեսական մարդը: Հետինդուստրիալ փուլում տնտեսության առաջատար ոլորտը սերվիսն է՝ մարդ–մարդ (սուբյեկտ–սուբյեկտ) փոխհարաբերությունը [8]:

Մարդ–մարդ փոխհարաբերություններում մի կողմից անհատն է իր կրթվածության դաստիարակվածության մակարդակով՝ մյուս կողմից բարոյական, հոգևոր-հոգեբանական արժեքներով օժտված, կայուն զարգացման գաղափարով առաջնորդվող հասարակությունն է: Հասարակություն, որը ներկա և հետագա սերունդներին երաշխավորում է իրենց ընդունակությունները դրսևորելու և կենսական կարիքները բավարարելու համար առավելագույն հնարավոր հավասար ու պատշաճ մեկնարկային պայմաններ [9]: Ընդ որում կայուն զարգացման հիմքում սուբյեկտ–սուբյեկտ հարաբերությունն է՝ մարդկային զարգացման պարադիգմը կայանում է նրանում, որ զարգացումը մարդու համար է, իրականացվում է մարդու միջոցով, մարդու շնորհիվ:

Կայուն զարգացման սկզբունքներով առաջնորդվող հասարակության զարգացման երաշխավորը մարդկային կապիտալն է, որի նպատակատիրված և արդյունավետ գործունեության շնորհիվ տեղի է ունենում սոֆտիզացիա՝ ոչ նյութական ռեսուրսների (ծառայություն, մտավոր կարողություն, աշխատուժի մակարդակի բարձրացում և այլն), որոնք էլ դառնում են տնտեսական զարգացման կարևոր գործոն [10]:

Սոֆտիզացիայի մտածելակերպի հենքի վրա առաջանում է միանգամայն նոր հումանիստական արժեքներով օժտված հասարակություն, որը կոչվում է նաև «տեղեկատվական հասարակություն» [11], «ցանցային հասարակություն» [12]:

Սերվիսի հասարակական տարածքաստեղծ դերը նրա նյութական հսկայական կարողությունն է:

Մարդկային կապիտալի և գիտահենքային տնտեսության կազմակերպման միասնության գաղափարը լայնորեն քննարկվում է Ա.Ռ. Ալավերդյովի [13], Ա.Ս. Բուլատովայի [14], Ջոն Շոուլի կողմից [15]: «Google»-ն իր հաջողության գրավականը համարում է մարդկային կապիտալը, ըստ որի նա իր շուրջն է հավաքում միայն խելացիներին [16]:

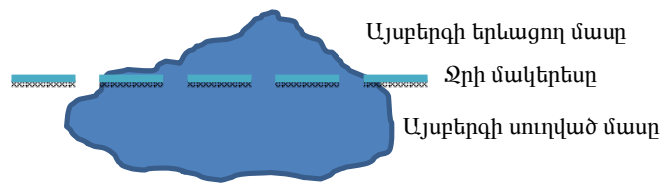
Հետազոտության արդյունքների ընդհանրացումը: Սերվիսը տալիս է համաշխարհային ներքին արդյունքի 63%: Հետինդուստրիալ երկրներում սերվիսի ոլորտի դերը ՀՆԱ-ի մեջ անցնում է 70%, Եվրամիության երկրներում այն կազմում է 73,6%, ԱՄՆ-ում 79,5%: Սերվիսի տարեկան ՀՆԱ կազմում է 75,2 տրիլիոն դոլար, որն առանցքային դեր է կատարում համաշխարհային սոցիալ-տնտեսական զարգացումների մեջ:

Սերվիսի գործունեությունը դրսևորվում է աշխարհի և՛ բնակեցված, և՛ չբնակեցված մասերում: Երկու դեպքում էլ առաջանում են տարբեր խնդիրներ, դրանց լուծման վերաբերյալ տարակարծություններ, վարկածներ փնտրվում են և՛ բնակեցված մասի օյկումենիայի, և՛ չբնակեցված մասի՝ վայրի բնության օգտագործման արդյունավետության բարձրացման ուղիներ:

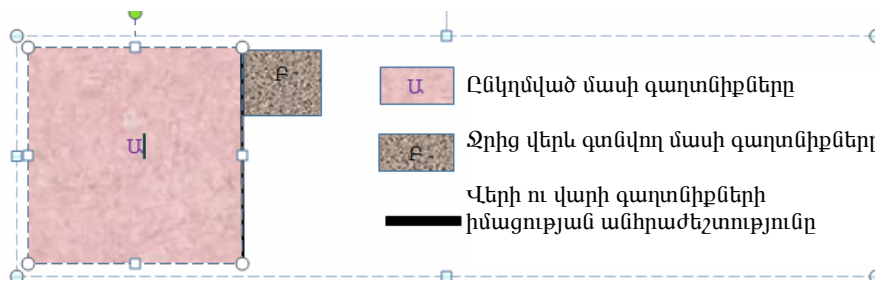
Օյկումենիան գրավում է երկրագնդի ցամաքային մասի 56%:

Օյկումենիայի իմացության, ճանաչելիության չափը կարելի է համեմատել ալյսերգի հետ (նկ. 1):

Ջրից վերև գտնվող փոքր մասը տեսանելի է, ընկալելի են այստեղ տեղի ունեցող երևույթները, որոնք արտաքին գործոնների (արևի ջերմություն, քամու շփում) ազդեցությամբ արագ փոխվում են: Ջրում ընկղմված մասը գաղտնիքների աշխարհն է: Դրանց բացահայտման անհրաժեշտությամբ առաջանում են մի շարք վարկածներ, որոնց նպատակը ոչ միայն ընկղմված մասի այլ այդ վերի ու վարի փոխկապակցության բացահայտումն է, որը կարելի է պատկերել հետևյալ ձևով.

Նկ. 1: Օյկումենիայի երևացող և չերևացող մասերի հարաբերակցությունը:

Նկ. 2: Օյկումենիայի վերի ու վարի գաղտնիքների իմացության համեմատությունը:

Ըստ նկ. 1-ի, երևում է, որ ալյսերգի առանձին մասերի չափերի մեծությունը և նրա գաղտնիքների իմացության անհրաժեշտությունը համարժեք են: Հետևաբար օյկումենիայի գաղտնիքները համեմատաբար ավելի քիչ են, քան վայրի բնության գաղտնիքները: Այդ քչությունը պայմանավորված է համամետական որոշակիության հետ, որը ձևավորվել է գիտական մտքի երկարատև զարգացման ընթացքում: Այդ որոշակիությունն իր գործունեության ներքին մեխանիզմով կարող է օրինակ ծառայել վայրի բնության գաղտնիքների բացահայտման համար:

Օյկումենիայի բովանդակության կառուցվածքի մեջ առաջնությունը պատկանում է սերվիսի ոլորտին, իսկ օյկումենիայի ընդհանրապես կատարվում է նախ վիրտուալ աշխարհում: Վիրտուալ աշխարհում ծնվում են գաղափարներ, որոնց մի մասը մոռացվում է, մյուսը շարունակում է մնալ և մտնելով հասարակական գործընթացի մեջ ենթարկվել փորձաքննության, ներքաշվել սուբյեկտ–սուբյեկտ փոխհարաբերությունների դաշտ, առաջացնել տարակարծություններ: Այնուհետև սուբյեկտ–սուբյեկտ տարակարծությունների դաշտում ստանալ, ենթարկվել փորձաքննության, դառնալ առարկայական կամ էլ ուղղակի ժխտվել:

Մերվիսը յուրահատուկ դեր է կատարում վայրի բնության յուրացման գործում: Վայրի բնության մեջ մի կողմից սերվիսի գործունեության պայմանները դժվար են և պահանջում են կապիտալ ներդրումներ, մյուս կողմից ներդրում-

ների ազատության ոգին է, որն ավելին է, քան կապիտալի թվաբանությունը: Նոր իրացվող շրջաններում ազատություն, ստեղծելու և ստեղծագործելու եսը բացահայտելու հնարավորությունն է: Վայրի բնությունն ունի իր օրենքները, այստեղ չկան մարդու կադապարված մտածողության ձևեր, կա բնական ներդաշնակության սկզբունքների բազայի վրա սեփականը ստեղծելու հնարավորություն: Խնդիրը դեպի ներդաշնակություն տանող ուղին գտնելու և գաղտնիության բացահայտման վարկածի առաջ քաշման և ապացուցման մեջ է:

Օյկումենիան և վայրի բնությունը միասին կոչվում են «աշխարհագրական թաղանթ», «լանդշաֆտային թաղանթ», որի ուսումնասիրությամբ էլ զբաղվում է աշխարհագրությունը: Ինչպես նշում է Օ. Եվտենև՝ աշխարհագրական հետազոտությունների օբյեկտը երկրի աշխարհագրական թաղանթն է, որպես բնության և մարդկային հասարակության փոխազդեցության ոլորտ [17]:

Աշխարհագրական մտածողությունը հնարավորություն է տալիս սերվիսային գործունեությունը տեսնել ժամանակի և տարածքի համատեքստում: Ըստ Յու. Դմիտրևսկու «Աշխարհագրական մտածողությունը թույլ է տալիս ոչ միայն վերլուծել, այլ նաև կանխագուշակել բնության և հասարակության փոխազդեցությամբ ծնված փոփոխությունները»: Այդ փոփոխությունների սկզբունքներին ու մոտեցումներին ենթարկվում է նաև սերվիսային գործունեությունը ձգտելով ապահովել մարդու և բնական միջավայրի միասնության ներդաշնակությունը, որին հասնելու համար անհրաժեշտ է ունենալ հստակ առարկաների և երևույթների «տրամաբանական» ռազմավարություն: Այդ ռազմավարության հենքը աշխարհագրական հետազոտության չորս մոտեցումներն են՝ տարակարծությունը, կոմպլեքսայնությունը, կոնկրետությունը և գլոբալայնությունը [18]:

Տարածքային դաշտում սերվիսը ոչ միայն ծավալում է իր գործունեությունը այլև մասնակցում է կատարվող գործընթացներին: Ինչպես նշում են Ա. Չիստոբակը և Մ. Շարիգինը՝ աշխարհագրությունը որպես ինտեգրալ սինթետիկ գիտություն ուսումնասիրում է հասարակության տարածքային կազմակերպումը որոշակի բնական միջավայրում:

Այստեղ խնդիր է դրվում՝ նախ.

- բացահայտել բնական միջավայրի բոլոր երևույթները, նրանց դրսևորման մեխանիզմները;

- հետազոտության դաշտ բերել միջավայրի այն բոլոր տարրերը, որոնք ունեն տարածքաստեղծ նշանակություն;

- կատարել այդ տարրերի, երևույթների ուսումնասիրության վերլուծություն, հիերարխիկ դասակարգում, գնահատում;

- գիտական տարրեր մոտեցումների և սկզբունքների միջոցով որոշել համակարգի գործունեության տեղը տարածքի և ժամանակի մեջ [19]:

Ընդ որում, համակարգն իր բովանդակությամբ, կառուցվածքով դինամիկ ու փոփոխական է և սերտորեն կապված է հասարակական մտածելակերպի, մոտեցումների գաղափարախոսության փոփոխությունների հետ, որոնց համատեքստում սերվիսի տարածքային ձևը ենթարկվում է փոփոխության: Փոփոխվում է նաև սերվիսի կազմակերպման հասարակական հնարավորությունները, դրանց օգտագործման նկատմամբ վերաբերմունքը: Այդ բոլորի ընդհանրության դաշտում առաջանում են տարրեր վարկածներ, որոնց նպատակը հասարակական կյանքում սերվիսի ներկա և ապագա դերի ու նշանակության հիմնավորումն է:

Եզրակացություն: Մարդկային կապիտալի օգտագործումը թույլ է տալիս ստեղծելու գիտելիքահենք սերվիս: Գիտելիքահենք սերվիսը մեծ դեր է կատարում օկյունենայի ներդաշնակ ձևերի ստեղծման, չքնակեցված տարածքների իրացման գործում: Գիտելիքահենք սկզբունքների վրա ստեղծված հասարակական կյանքի տարածքային ձևերը կարող են դառնալ կայուն մարդկային զարգացման կենտրոններ և օջախներ:

Ստացվել է՝ 05.09.2019

Գրախոսվել է՝ 25.09.2019

Հաստատվել է՝ 09.12.2019

Գ Ր Ա Կ Ա Ն Ո Ւ Թ Յ Ո Ւ Ն

1. Тайр де Шарген П. *Феномен человека*. М. (1973), 180 с.
2. Монсев Н.Н. *Человек и ноосфера*. М. (1990), 25 с.
3. Вернадской В.И. *Биосфера и ноосфера*. М. (1989).
4. Вернадский В.И. *Размышление натуралиста*. Кн. 2: *Научная мысль как пленторное явления*. М. (1977), 67 с.
5. Забелин И.М. *Физическая география и наука будущего*. М. (1970), 120 с.
6. Анучин В. *Географический фактор в развитии общества*. М. (1982), 40 с.
7. Трусев Ю.П. *Понятие о ноосфере*. В. кн.: *Природа и общество*. М. (1968), 33 с.
8. Быршенко Т., Даниленко И., Тыренко Т. *Сфера услуг в современном обществе*. *Экономика, маркетинг*. М. (2004), 14–15.
9. *Մարդկային զարգացման հիմունքներ*: Եր. (2004), 15 էջ:
10. *Краткий словарь современных понятий и терминов* (3-е изд.). М. (2000), 515 с.
11. Николаева Т.П. *Основы информационной экономики*. СПб. (2001), 6–7.
12. Кастель М. *Информационная эпоха, экономика, общество и культура*. 81 с.
13. Алавердов А.Р. *Управление человеческими ресурсами организаций*. М. (2017), 680 с.
14. Ткаченко А.А., Фойбусович Э.Л. Территориальная организация как общий предмет исследования географии и регионологии. *Регионология*, 4 (1994), 165 с.
15. Шоул Дж. *Первоклассный сервис*. М. (2008)
16. Դիրարյան Վ. *1000 բիզնես գիտելիքներ*: Եր. (2016), 674 էջ:
17. *Աշխարհագրության արվեստն ու գիտությունը*: Եր. (2007), 32, 39:
18. Аалаев Э.В. *Социально-экономическая география*. Понятийно-терминологический словарь. М. (1983), 33 с.
19. Чистобаев А., Шаригин М.Д. *Экономическая и социальная география. Новый этап*. Л. (1990) 16–17.

А. Р. АВАГЯН

СЕРВИС КАК ФАКТОР ТЕРРИТОРИАЛЬНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ ОБЩЕСТВЕННОЙ ЖИЗНИ

Резюме

Научный механизм сервиса посредством дифференцированных подходов создает следующие условия: перестройка и стабилизация территориальных структур общественной жизни ойкумены, создание стабильных территориальных систем общественной жизни посредством “сервисных очагов” в

дикой природе. Для решения этих задач необходимо сервисную деятельность использовать для создания и улучшения научно-обоснованных механизмов территориальных форм общественной жизни.

A. R. AVAGYAN

SERVICE AS A FACTOR OF TERRITORIAL ORGANIZATION
OF SOCIETY

Summary

The scientific mechanism of the service, developed on the idea of noosphere, creates conditions through its differentiated approaches for the following: reconstruction and greater sustainability oecumene's social life space structures, creation of social life's sustainable space systems through “service hubs” in wildlife. For the purpose of addressing these issues, it is necessary to use scientifically grounded mechanisms for creation and improvement of the forms of social life through Services sector activity.